D.198

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

27

BAHAR 2009

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), hakemli bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.
- Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.
- SÜİFD, tüm araştırmacılara açıktır. Bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.
- Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standardında (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfayı (A4) geçmemelidir. Bir yazarın aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayımlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındakiler (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.
- Makalelerin 100-150 kelime arası özeti ve bu özetin iki dilde (Arapça ve bir Batı dilinde) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalelerin ise Türkçe ile Arapça çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe ve herhangi bir Batı dilinde özeti verilmelidir. Makale başlıklarının ise İngilizce çevirisi yapılır. Makalelerin sonuna mutlaka Kaynakça eklenmelidir.
- Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. Bunlardan ikisinde yazarı tanıtan isim ve akademik unvan yer almaz.
- Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.
- Yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her sayının hakemleri o sayıda belirtilir.
- Dergide yayınlanan tüm makalelere fakültemizin web sitesinden ulaşabilirsiniz.

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Ahmet Önkal

Editör
Prof. Dr. Mehmet Bayyiğit

Yayın Yürütme Kurulu
Prof. Dr. A.Turan Yüksel,
Prof. Dr. Ahmet Yaman,
Doç. Dr. M. Bahaüddin Varol,
Doç. Dr. Ahmet Çaycı,
Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Doç. Dr. Seyit Bahçıvan,
Doç. Dr. Muhiddin Okumuşlar,
Arş. Gör. Dr. Huriye Martı,
Arş. Gör. Dr. Fikret Karapınar,
Arş. Gör. Dr. Lütfi Cengiz,
Arş. Gör. Dr. Mehmet Harmancı,
Arş. Gör. Dr. Doğan Kaplan,
Arş. Gör. Necmeddin Güney.

Danışmanlar Kurulu
Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),
Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),
Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),
Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsamettin Erdem,
Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,
Prof. Dr. M. Ali Kapar, Prof. Dr. Orhan Çeker,
Prof. Dr. Yusuf Işıcık, Prof. Dr. Süleyman Toprak,
Prof. Dr. Zekeriya Güler, Prof. Dr. Tacettin Uzun,
Prof. Dr. Mehmet Bayyiğit, Prof. Dr. Ahmet Yılmaz,
Prof. Dr. Fevzi Günüç, Prof. Dr. Dilaver Gürer,
Prof. Dr. A.Saim Arıtan, Doç. Dr. Naim Şahin,
Doç. Dr. İsmail Taş, Doç. Dr. Bayram Dalkılıç,
Doç. Dr. Seyit Bahçıvan, Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır
Doç. Dr. Galip Atasagun

İletişim Adresi
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA
Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54
e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr
http://www.ilahiyat.selcuk.edu.tr
ISSN: 1300 – 5057

baskı: sebat ofset matbaacılık 0 332 342 01 53

EĞİTİMİN İMKÂNI VE SINIRLILIKLARI AÇISINDAN HUY PROBLEMİ

Yusuf Batar
Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Ü.
Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş

İnsanı tanımak, eğitimin en önemli hususiyetlerindendir. Nefsini bilip tanıyan, Rabbini (terbiye edicisini) bileceği gibi, insanı tanıyan da onu nasıl eğitip terbiye edeceğini bilir. Bu anlamda sahip olduğu fizyolojik ve fizyonomik yapı çözülüp anlaşıldıkça, insanın eğitimi daha verimli olmakta ve eğitimle varılmak istenen hedeflere ulaşmak daha da kolaylaşmaktadır. Konusu insan olan bütün bilimler, biyolojik açıdan ve gelişim psikolojisi açısından insanı tahlil etmeye çalışmış ve insanı tanımak adına önemli mesafeler katedilmişir. Bu arada insanın fizyonomik yapısında önemli bir yere sahip olan huy konusuyla ilgili bazı tespitler de yapılmıştır. Huyların kaynağı, huyların değişmesinin mümkün olup olmadığı ile ilgili bazı tartışmalara, ilgili kitaplarda bu konuya rastlamak mümkündür. Fakat bu konudaki bilgiler değişik çalışmalar içinde farklı başlıklar altında serpiştirilmiş durumdadır. Konuyla ilgili sağlıklı bir kanaatin oluşması açısından bu konudaki bilgilerin belirli bir başlık altında tartışmalı olarak incelenmesinde fayda vardır.

Sıradan bir arkadaşlık veya komşuluk ilişkisinde dahi, muhatabımızı tanımanın; huyunu suyunu bilmenin önemi ortadayken, beraberinde çok ciddi münasebetleri ve değişimleri getiren eğitim sürecinde bu hususun önemi tartışılmazdır. Günlük konuşmalarımızda: 'huyunu suyunu bilmek, yumuşak huylu, huysuz vs.' ifadelerle insanları tanımlamakta kullandığımız: 'Can çıkmadan huy çıkmaz, can huyun altındadır.' gibi ifadelerle vecizelerimize yerleşmiş huyun gerçek mahiyeti nedir? Kaynağı nedir? Huy kavramının ahlâk, karakter, şahsiyet ve mizaç gibi kavramlarla ilişkisi nedir? Neden bazı insanlar iyi huylu oluyor da bazıları kötü huylu oluyor? Bunun sebebi doğuştan kaynaklanan bazı özellikler midir? Yoksa sonradan mı olmaktadır? Huyların değiştirilmesi mümkün müdür? Bütün bu sorunlar karşısında eğitimin rolü nedir? Eğitimin imkânı ve sınırlılıkları açısından, huyların etkisi ne düzeydedir? Huylar eğitilebilir mi, eğitilemez mi?

Bu çalışmada, yukarıda sıralanan sorular çerçevesinde konunun analizi yapılmaya çalışılacaktır.

A -Huyun Tanımı

Tabiat, mizaç, yaratılıştan gelen karakter, ahlâk, vazgeçilemez alışkanlık gibi anlamlara gelen huy kelimesi, literatürde ve günlük konuşmalarda anlam kaymasına uğramış bir kavramdır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde görüleceği gibi

huy kelimesi; ahlâk, karakter, şahsiyet ve mizaç gibi kavramlarla eşanlamlı olarak ele alınmıştır. Böylece huy kavramının tanımında önemli ölçüde muğlaklıklar oluşmuştur. Söz konusu kavramlar arasındaki bu anlam geçirgenliği huyun mahiyeti, oluşumu ve değişimi konularında ahlâkçılar ve eğitimciler arasında farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yüzden huyu tanımlarken yukarıda sıralanan kavramlarla olan anlam ilişkisini ve farklılığını göz önünde bulundurmak gerekir. Bu bağlamda ahlâk kelimesi, huy kavramıyla en girift anlam ilişkisine sahip kavram olarak dikkat çekmektedir. Hatta bazı çalışmalarda huy, ahlâk kavramının kapsamında değerlendirilmiştir.[1] Huy ve ahlâk arasındaki bu anlam paralelliğini ahlâkla ilgili tariflerde rahatlıkla görebiliriz. Nitekim değişik tariflerde ahlâk, hulk, huy, tabiattan ahlâk, bir şeye yatkın olmak, o şeyin ehli olmak insanın yaratılışından sahip olduğu; tabiat, seciye, kişilik, insanın manevi kişiliği, vasıfları ve ona has olan manevi yapısı[2], insanın hem doğuştan hem de sonradan kazandığı birtakım davranış şekilleri,[3] insanın manevi seciyesini belirleyen ve belirten hususiyetler gibi açıklamalar yapılmaktadır.[4]

Ahlâkla huy arasındaki münasebeti açıklayıcı bir tarif yapan İbn Miskeveyh (v.1030)'e göre ahlâk: Kişinin düşünüp taşınmadan fiillerini ortaya koymasını sağlayan durumdur. Bu durum iki farklı şekilde olmaktadır: Birincisi mizaçtan kaynaklanan tabiî ahlâktır. Diğeri de alışkanlık ve eğitimle meydana gelen ve zamanla alışkanlık ve huy haline gelen ahlâktır.[5] Görüldüğü gibi burada huy tabii ahlâk olarak , yani mizaç anlamında değerlendirilmektedir.

Huy ve seciyeyi eş anlamlı olarak kullanan Akseki'ye göre ise huy, insanda yerleşip kökleşmiş bir melekedir. Başka bir ifadeyle insanın nefsinde meydana gelen, sabitleşen ve yerleşen bir melekedir ki o meleke sebebiyle nefisten fiiller kolayca sadır olur. Düşünmeye ve değerlendirmeye ihtiyaç olmadan zihni yormaksızın, güçlük çekmeden kolaylıkla nefisten fiillerin meydana gelmesine sebep olur.[6] Bu tanımında İbn Miskeveyh'in tabii ahlâk değerlendirmesiyle paralellik arz ettiğini söyleyebiliriz. Ahlâk kavramının değişik tariflerini tahlil eden Hüsameddin Erdem yukarıda ifade edildiği gibi, birbirinin yerine kullanılan huyla ahlâk arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymaktadır: "Huy, ruhta yerleşmiş, düşünme ve zorlama olmadan kolaylıkla meydana gelen davranış şeklidir. Ahlâkî bir davranışta ise ihtiyar ve irade belirleyicidir."[7]

Huy kavramını psikolojik yönleriyle ele alan tariflerde ise huy; tabiat, insanların doğuştan gelen psikolojik varlıkları olarak değerlendirilmektedir. Diğer

1 Çağrıcı, Mustafa, "Ahlâk", *DİA*, İst., 1989, II/1 vd.

2 ez-Zebîdî, Muhammed, Murteza, *Tacu'l-Arûs*, 1. Bas. , Beyrut, trs, VI, s. 336-337; İbn Manzûr; *Lisânu'l-Arabî*, Beyrut, trs, X, s. 86-87.

3 *Meydan Larousse*, I. s. 162.

4 Çağrıcı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İst., 1989, s. 13 vd; a.mlf. "Ahlâk", *DİA*, II/1.

5 İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, (çev: A. Kadir Şener vd.), trs, s. 36.

6 Akseki, A. Hamdi, *Ahlâk Dersleri*, 2. Bas. İst., 1968, s. 15-16.

7 Erdem, Hüsameddin, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Konya, 1996, s. 57.

yandan mizaç ile huy arasında da bir paralellik kurularak mizacın fizyolojik vasıflardaki hususiyeti anlattığı, huyun da psikolojik vasıflardaki hususiyeti ifade ettiği belirtilmektedir. Burada mizaç kavramını biraz açmak gerekiyor. İnsan bedenini oluşturan kan, balgam ve lenflerden müteşekkil terkibe klâsik metinlerde mizaç denilmektedir.[8] Bir insanın mizacı, yani duyuş ve davranış tarzı üzerinde beden kimyasının büyük ölçüde etkisinin olduğu kabul edilmektedir. Meselâ bazı salgıların ruh çöküklüğü, çabuk duygulanma, keyifsizlik gibi hâllere yol açtığı varsayılmaktadır.[9] Bu yaklaşıma göre, biz nasıl soyumuzdan birtakım fiziksel şekiller alıyorsak aynı zamanda, ondan ruhî şekilleri de almış bulunmaktayız.[10]

Huyu karakter kavramı kapsamında ele alan Nurettin Topçu'ya göre ise huy, karakteri oluşturan temel unsurlardan biri olup, onu ruhsal yapımızın genel görünüşü şeklinde tanımlanmaktadır.[11] Burada huyun karakter kavramıyla olan ilişkisi üzerinde de kısaca durmakta fayda vardır. Karakter, bireyin kişiliğini oluşturan ve çevresine gösterdiği tepkileri belirleyen sürekli, duygusal niteliklerin tümü, insanın zihinsel iskeletini meydana getiren tabii yeteneklerin ve eğilimlerin toplamı, kişinin ruhsal portresi şeklinde tanımlanmaktadır.[12] Görüldüğü gibi karakter, huyu da kapsayan ve insanın ruhsal portresini ifade eden daha genel bir kavramdır. Huy ise karakterin şekillenmesini sağlayan unsurlardan biri olup eğitim ve çevrenin yapılandırıcı etkisiyle kıvamını bulan karaktere belirli ölçüde renk veren bir unsurdur.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında huy kavramı, insanların doğuştan sahip oldukları, kendilerine has psikolojik ve duygusal temayüllerinin şekillendirdiği tabii ahlâk olarak tanımlanabilir. Ahlâk ise, çevrenin ve eğitimin etkisi altında kişinin iradesi ve seçimiyle benimsenen ilkeler ve inançlar bütünü şeklinde değerlendirilebilir. Huy ve huyun yakın anlam ilişkisinin olduğu kavramlar arasında yapılan bu ayrım, huy ve eğitim ilişkisini tahlil ederken önemli bir dayanak noktası olacaktır. Bu arada huy kavramının birçok yerde ahlâk, mizaç ve karakter kavramlarıyla aynı anlamda kullanıldığını, bunun da eğitim ve değişim konusunda farklı görüşlere yol açtığını göz önünde bulundurmak gerekir.

B- Huy ve Eğitim

Eğitimin amaçlarından bahsedilirken, insanda dengeli bir şahsiyet oluşturma, ferdin içinde yaşayacağı her türlü çevreye intibakını sağlama, aynı zamanda çevreyi de düzenleme gibi hususlar sıralanmaktadır.[13] İnsan üzerinde bu gibi hedefleri gerçekleştirme gayesinde olan eğitimin önemli meselelerinden biri de muhatap olarak aldığı insanların değişik huylara sahip olmalarıdır. Sağlıklı bir eğitim

8 ez-Zebidî, a.g.e., II, s. 100.

9 Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İst., 1990, s. 254.

10 Gövsa, İbrahim Alaettin, *Çocuk Psikolojisi*, İst., 1940, s. 311-312.

11 Topçu, Nurettin, *Psikoloji*, 4. Bas. İst., 2003, s. 118.

12 Hansoy, Ferid Namık, *Büyük Fransızca Türkçe Sözlük, Karakter mad.*, 1. bas. 1994; Kerschensteiner; G. *Karakter Terbiyesi*, (Çev: H. Fikret Kanad), Ank., 1977, s. 15.

13 Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İst., 1999, s. 21.

gerçekleştirebilmek için diğer açılardan olduğu gibi huyları bakımından da insanı anlamaya çalışmak öncelikle atılması gereken adımlardandır. Tanım ve oluşum sürecini yukarıda kısaca tahlil etmeye çalıştığımız huyun değiştirilmesinin mümkün olup olmadığı, değiştirilmesi mümkünse; istenmeyen huyları insandan gidermek ve faydalı huyları insana kazandırmak için ne tür yöntemlerin uygulanması gerektiği konuları üzerinde durmak gerekir.

a) Huy Değişir mi?

Huyların değişme imkânı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Huyların oluşum sürecini anlatırken de kısmen değindiğimiz gibi, bazıları huyların oluşumları itibariyle doğuştan geldiğini ve kesinlikle değiştirilemeyeceğini; bazıları da bunların tam aksine eğitim ve çevrenin asıl belirleyici unsurlar olduğunu ve huyların da zaten sonradan meydana geldiğini söyleyerek huyların değiştirilmesinin imkân dahilinde olduğunu iddia etmektedirler. Orta yol diyebileceğimiz diğer bir görüşe göre ise asıl belirleyici olan ne tek başına irsî unsurlardır, ne de tek başına eğitim ve çevresel şartlardır. Bunların ikisi de karşılıklı ilişki içinde belirleyici olabilmektedir.[14]

Görüldüğü gibi bu farklı görüşlerin ayrıştığı temel nokta huy kavramına yüklenen anlam ve misyonla ilgilidir. Huyların değişmezliğini savunanlar bu kavramın mizaç anlamını da ele almışlardır. Değişimi savunanlar ise aynı kavramı ahlâk anlamında incelemişlerdir. Bu görüşleri ve iddiaları temel dayanaklarıyla beraber ayrı ayrı tahlil etmek meseleyi daha iyi anlamaya imkân verecektir.

1- Mutlak Değişimi Savunan Görüş

Bu görüşe göre, iyisi ve kötüsü ile birlikte, bütün huylarımız fitrî değil, sonradan içinde yaşanılan çevreye göre kazanılır. İnsan her türlü fikir, his ve huydan mücerret ; fakat her çeşit huyu edinmeye müsait olarak doğar. Fikir ve duygularımız gibi, huylarımız da hep çevremizden ve görüp öğrendiklerimizden alınır. İnsan belirli bir çevre, iklim ve şartlar içinde doğar ve yaşar. Bu şartlar uyarınca aldığı terbiyeye göre de ruhi fizyonomisini kazanır. Fakat bu fizyonomi bir defaya mahsus olarak teşekkül etmiş ve zaman, mekân içinde hiç değişmeksizin duran bir şey değildir. Bilâkis insanın değişmesi ve değiştirilmesi daima mümkündür. Çünkü insan normal şartlar altında, serbest bir iradeye sahip ve bu kudretle kendini sevk ve idareye muktedirdir. Eğer terbiye ve çevrenin huylar üzerinde hiçbir tesiri olmasaydı, binlerce seneden beri bütün insanlık bu disiplinlere sarılıp inanmazdı. Eğitim ve ahlâkın öteden beri mevcut olmasına rağmen, insanlardan bir kısmının hâlâ kötü huylu olması, bu disiplinlerin huylar üzerinde hakkıyla mü-

[14] Bu konudaki farklı görüşler için bkz: Fârâbî, *es-Siyâsetü'l-Medeniyye*, (trc: M. Aydın vd.), İst., 1980, s. 43; Kanad, H. Fikret, *Kısaltılmış Pedagoji* , İst., 1977, s. 10-11; Aytaç, Kemal, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ank., 1972, s. 168; Başaran, İ. Ethem, *Eğitime Giriş*, Ank., 1977, s. 22-25; Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İst.,1984, s. 19-27.

essir olmadığını değil, etkili bir şekilde tatbik edilmediğini ve huyların ruhî mekanizmasının henüz lâyıkıyla bilinmediğini gösterir.[15]

Eğitimin değiştirici ve dönüştürücü gücüne inanan Aristo'nun (M. Ö. 322) da huyların değişebileceği görüşünde olduğu nakledilmektedir. O'na göre, kötü insan eğitimle iyi insan olur. Ancak eğitimin bu etkisi kimi insanlarda hızlı bir değişime sebep olurken, bazılarında ise bu değişim yavaş olmaktadır. İbn Miskeveyh de Aristo'nun bu görüşüne katıldığını şu kıyasla belirtir: "Her ahlâk değişebilir, değişmesi mümkün olan hiçbir şey tabii değildir. Öyleyse hiçbir ahlâk tabii değildir."[16]

Kınalızâde Ali Efendi (v. 1571), İslam ahlâkçılarının çoğunun her huyun değişebileceği kanaatinde olduklarını belirtir. Zira onlara göre hiçbir huy tabii değildir ki değişmesi mümkün olmasın. Eğer her huy tabii olup; huyun değişmesi imkânsız olsaydı peygamberlerin kurduğu, âlimler ve yöneticilerin ona uyduğu prensipler batıl olurdu, abes olurdu.[17] Meselâ İbn Sînâ'nın (v. 1037) bu konudaki görüşü şöyle aktarılmaktadır: "İnsan her türlü ahlâkî davranışı fitrî bir yatkınlıkla çalışarak edinir. Onun fitratında ortaya çıkan iyi veya kötü davranışların yaratılıştan yerleşmiş olması mümkün değildir. Bunları insan ancak sonradan fitrat (huy) haline getirebilir. Bunun da usulü, çalışarak elde etme ve alışkanlığa dönüştürmedir."[18] Gazâlî, Birgivî ve benzeri İslam ahlâkçılarının da huyun değişip terbiye edilebileceğini savundukları nakledilmektedir.[19] Ayrıca 18. asrın rasyonalizmi ile iyi bağdaşan bu görüşün en meşhur savunucularından J. J. Rousseau da zikredilmektedir.[20] Burada huyun, kelimenin tam anlamıyla ahlâk manasında değerlendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla insanın iradesi ve seçimi doğrultusunda, eğitim ve diğer çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenen ahlâkın değişip dönüşmesi mümkündür.

2- Eğitimin Gücünü Yok Sayan Görüş

Bu görüş, yukarıda naklettiğimiz iyimser düşüncenin eğitime yüklediği güçlü değiştirici misyonun tam aksine, huylar karşısında eğitimin gücünü tamamen yok sayar. Burada da huy kavramının farklı bir anlamı ve misyonuyla karşı karşıyayız. Nitekim eğitimin gücünü yok sayanlara göre, her insanın mizacı ve tabii yapısı, bedeni yaratılışının ve organik yapısının nasıl değişmez bir ifadesi ise, huyları da ruhî bünyesinin ve manevi yapısının öylece değişmez ve müdahale kabul etmez bir ifadesidir. İnsan iyi ve kötü huyları ile beraber doğar, bunların iyilerinden fay-

[15] Başgil, A. Fuad, *Gençlerle Başbaşa*. 12. Bas. İst, 1977, s. 41-42.

[16] İbn Miskeveyh, a.g.e., s. 38.

[17] Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alai*,(Yay. Haz. Hüseyin Algül), ts. , byy., s. 37.

[18] Dodurgalı, Abdurrahman, *İbn Sînâ Felsefesinde Eğitim*, İst., 1995, s. 32.

[19] Erdem, a.g.e., s. 88.

[20] Başgil, a.g.e., s. 42.

dalanır, kötülerini de hayatı boyunca sırtında bir yük olarak taşır.[21] Bu görüşe göre, ahlâk mizaca tâbidir. Mizacın ise, kendini oluşturan unsurlardan tamamıyla sıyrılmak suretiyle, değişmesi imkânsızdır; siyret (görünüm), surete mütekabildir ve suretin değişmesi beklenemez. o halde surete mukabil olan siyret yani ahlâk da değişmez.[22]

Huydaki bu değişmezlik düşüncesi, eğitimin huy üzerinde hakiki bir etkinliğinin olamayacağı tezini beraberinde getirmektedir. Binaenaleyh din, ilim, eğitim ve ahlâk hepsi bu hususta aciz kalır. Çünkü huy ve tabiat aynı şeylerdir. Bir insanın huyu, yukarıda da ifade edildiği gibi, maddi varlığının bir hususiyetidir. Maddeyi tâdil edebiliriz. Fakat tabiat ve mahiyetini değiştiremeyiz. Bir demir parçasını teknik usullerle şekilden şekle sokar, meselâ çelik haline koyarsınız. Fakat demirin tabiatını değiştirip onu altın yapamazsınız. Demir daima demirdir, altın da altındır. İlim ve terbiye huyları değiştirmez, sadece onları örter. Terbiye ile değiştirdiğinizi sandığınız huylar, zamanı ve yeri gelince saklı kalan bütün çirkinlikleri ile kendilerini açığa vururlar. Terbiye görmüş kötü huylar tıpkı tepesi kurumuş, fakat kökü cilt altında kalıp müzminleşmiş çıbanlar gibidir. Patlayıp akmak için bir kaşıntı fırsatı bekler. Kötü mayalı insandaki terbiye ve nezâket sırf bir ciladır. Ve cam üzerindeki boya gibidir. Satıhta kalır. Mayaya ve öze asla işlemez. Ve hakiki manasıyla iyi insan, terbiye kumaşından dikilmiş süslü bir elbise değil, iç çehresi ve hamurunun mayası ile insandır.[23] Huyla ilgili olarak dilimize yerleşmiş, *"Huy, canın altındadır; Can, çıkmayınca huy çıkmaz."* gibi atasözleri bu görüşü özetleyen veciz ifadelerdir. Bu görüşü benimseyenler arasında Yusuf Has Hacib, Sadi Şirazi, Nasreddin Tusi ve Kâtib Çelebi gibi ahlâkçılar sayılmaktadır.[24]

Görüldüğü gibi burada huy, seciyye ile karıştırılmış ve onun ırsiyetin etkisi altında kaldığı, bunun için de değiştirilmesinin imkânsız olduğu ileri sürmülmüştür.[25] Nitekim seciyye, giderilmesi mümkün olmayan, nefse yerleşmiş meleke ve tabii ahlâk olarak tanımlanmaktadır.[26] Yani burada da bir tür anlam kaymasıyla karşı karşıyayız denilebilir.

3- İzâfiyetçi Görüş

Orta yolcu görüş, olarak da değerlendirebileceğimiz bu görüş, daha önce geçen her iki görüşün aksine ne eğitimi ve çevresel şartları huyların mutlak değiştiricisi görmekte; ne de ahlâk, eğitim vs. bütün disiplinlerin etkisini yok saymakta-

[21] Başgil, a.g.e., s. 38.

[22] Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, (Yay. Haz: Şerefettin Yaltkaya, Rifat Bilge), 2. bas, İst. 1971, c.I, s. 35.

[23] Başgil, a.g.e., s. 38-39.

[24] Erdem, a.g.e. s. 87.

[25] Erdem, a.g.e., s. 88.

[26] İbn Manzûr, a.g.e., X., s. 372.

dır. Bu görüş verasetle eğitim arasında orta bir yol izleyen, her ikisinin de ağırlığını kabul eden görüştür.[27]

İzafiyetçi görüşle ilgili izahatta iki farklı yorum göze çarpmaktadır. Bu yorumlardan birisine göre huylar, doğuştan gelenler ve sonradan kazanılanlar diye iki kısma ayrılır: Doğuştan gelen huyların değiştirilmesi mümkün değildir. Sonradan kazanılan huylar ise, eğitim ve çevresel faktörler dolayısıyla değişebilecek huylardır. Değiştirilmesi imkânsız huyları ırsî huylar olarak isimlendiren Başgil, bu huyların canımızın altında, biyolojik varlığımızın hamuruna karışmış halde bulunduklarını ve bizimle beraber mezara kadar gideceklerini belirtmektedir.[28] Bu yorumda ayrıştırıldığı şekliyle, doğuştan gelen huyları huy kavramının kendi gerçek anlamıyla, sonradan kazanılan huyları ise ahlâk anlamında değerlendirmek gerekir.

İzâfiyetçi görüş çerçevesinde ele alacağımız ikinci bir yoruma göre ise huylar, her kişide potansiyel olarak ve temayül şeklinde doğuştan bulunurlar. Eğitim ve çevre gibi faktörler ancak potansiyel olarak kişide bulunan huyları geliştirebilirler. Yani ahlâka dönüştürürler. İnsanın hazır olmayan ham kabiliyetlerle dünyaya geldiğini dolayısıyla, hayatının sonuna kadar bir talebe, bir çırak olarak kalacağını ve eğitimin gayesinin de insanın varması gereken gayeye uygun olarak kendisine verilen tabii kabiliyetleri geliştirmek olduğunu belirten görüş[29] bu düşünceyi destekler mahiyettedir. Bu çerçevede eğitimin gücünü ve sınırlılıklarını anlatan Kerschensteiner'e göre, terbiye ancak doğuştan olan istidatların tekâmülüne ve gelişimine tesir yapabilir. Terbiyenin yapabileceği şey bilhassa çocuğun çevresini düzeltmektir. Bu sayede yavaş yavaş serpilen ve gelişen istidatlar, arzu edilen birlik ve ahenk içinde müsait şartları kazanmış olur.[30] Benzer düşünceleri savunan Alexis Carrel, verdiği bazı örneklerle bu fikri iyice somutlaştırmaktadır: Yumuşak, apatik, dikkatsiz, korkak, hareketsiz bir çocuk gelişme şartları ile enerjik, otoriter ve cüretli bir şef haline getirilemez. Hayatiyet, muhayyile ve macera ruhu tamamen muhitten gelmez. Aynı zamanda bu hasletlerin çevresel şartlarla tamamen yok edileceğini söylemek de doğru değildir. Gerçekte gelişme şartları ancak ırsi kabiliyetlerin, dokuların ve şuurun asli vasıflarının sınırları içinde tesir icra ederler. Çevrenin bütün fiziki ve kimyevi şartları, saklı güçlerimizin meydana çıkmasına tesir edebilirler. Her birimizin fizik, entellektüel ve moral görünüşürnüz onların şekillendirici tesirinden ileri gelir.[31]

Konuyu karakter ve kişilik kavramları çerçevesinde ele alan Halis Özgü de bu konuda benzer görüşler ileri sürmektedir. Ona göre, insan, herhangi bir nesne olabilen, istenildiği gibi değerlendirilebilen plastik bir varlık değildir. Bir insanın karakteri (insanın zihinsel iskeletini meydana getiren tabii, doğuştan gelen yete-

[27] Usta; Mustafa, *Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*, İst., 1995, s. 29.

[28] Başgil, a.g.e., s. 44.

[29] Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefi Antropoloji*, İst., 1978, s. 42-43.

[30] Kerschensteiner, G, *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, (Çev: H. Fikret Kanad), Ank., 1977. s. 17.

[31] Carrel, Alexis, *İnsan Denen Meçhul*, 1. Bas. , İst., 1997. s. 204-205.

neklerin, eğilimlerin toplamı) değişmez. Karakterin değişmezliğini söylerken psikolojik oluşum inkâr edilmemiştir. Bir bilye bir yamaçtan yuvarlanıyor. Bilyeyi şu veya bu yönde yuvarlayan yamaç yuvarlanma sürdüğü sürece olduğu gibi kalır. Aynı şekilde, şahsiyetin oluşumu da böyledir. Sinirli tipteki bir kişi yaşlılığında, gençliğine göre, davranışları bakımından değişiklikler gösterebilir. Ancak, bu değişiklik, sinirli tipe ait yaşlanma kanununa göre ortaya çıkar. Çünkü sinirli tipteki insan yaşlılığında başka tipteki yaşlı insana benzemez. Yaşam, bu arada eğitim, karakteri değiştirmez, sadece özelleştirir. Karakter, şahsiyetle özelleşen, genel eğilimler, yetenekler dokusundan başka bir şey değildir. Karakterin değişmezliği ve şahsiyetin değişmesi mümkündür, hatta zorunludur.[32] Karakterle ilgili olarak yapılan bu değerlendirmenin, huyla önemli ölçüde bir ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü karakteri oluşturan yapıtaşlarından biri de huydur. Tanımı yapılırken vurgulandığı gibi huy, insanın doğuştan gelen psikolojik özelliklerinin bir ifadesi olarak, karaktere "Kendine has olma" özelliğini veren önemli bir belirleyicidir. Dolayısıyla karakter ve değişim ilişkisi huy için de geçerlidir denilebilir.

Değişim ve gelişme kavramlarını Kur'an prespektifinde değerlendiren Bayraktar Bayraklı, "Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanların üzerinde yarattığı fitrata sımsıkı tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bunu bilmez.."[33] ayetinden hareketle her türlü değişimin fitrat kanununa tabi olduğunu belirterek; eğitimin de, Yüce Allah'ın insana vermediği bir kabiliyet ve yeteneği var edemeyeceğini ama eğitimin fıtraten var olanı geliştirebileceğini belirtmektedir. Kısacası değişme fitrat kanununun müsade ettiği ölçüde gerçekleşir.[34]

İrade hürriyetini kabul ettikleri için ahlâkı bir çeşit "ikinci tabiat" olarak gören İslam ahlâkçılarına göre, ahlâkın edinilmesinde fıtrî yatkınlıkların etkisi inkâr edilemez. Bu yatkınlıklar açısından insanlar arasında farklılıklar vardır. Bazı insanlar ahlâkî faziletleri son derece kolay edinirler. Onlar adeta yanmaya hazır mum gibidirler. Meselâ Peygamberler böyleydi. Bazılarında ise bu yatkınlıklar çok zayıf olur. Fârâbî'nin "faziletli şehri"nin en alt tabakasını oluşturan insanlar böyledir. Onların belli bir ahlâkî seviyeye ulaşabilmesi için "birinci başkan"ın (er-reisü'l-evvel) ve ona yardımcı olan grupların (havas) çok sıkı bir ahlâk eğitimi (te'dib sanatı) ortaya koymaları ve onu uygulamaları gerekir. Bu ise siyaset sanatının işidir.[35] Ademoğlu için ahlâkın değişmemesi diye bir şey düşünülemeyeceğini belirten İmam Gazzâlî bu konunun açıklamasını şu şekilde yapmaktadır: "Varlıklarda bir tarafta varlıklarıyla beraber tam bir şekilde mevcut olan bir kısım vardır. Bir de, eksik bir şekilde var olup şartı mevcut olduktan sonra kemalin kabulü için,

[32] Özgü, Halis, *Şahsiyet*, İst., 1963, s. 17.

[33] Rûm (30), 30.

[34] Bayraklı, Bayraktar, *Kur'an'da Değişim Gelişme ve Kalite Kavramları*, İst., 1999, s. 18-19.

[35] Çağrıcı, *"Ahlâk"*, DİA, II, s. 13.

kendisinde bir kabiliyet yaratılan kısmı vardır. Bu ikinci kısmın şartı bazen kulun seçimine bağlıdır. Şöyle ki; hurma çekirdeği bilfiil ne elma ve ne de hurmadır. Ancak insanoğlunun terbiyesi, kendisine verildiği zaman, hurma olabilmesi mümkün olacak şekilde yaratılmıştır. Bu hurma çekirdeği terbiye edilerek kesinlikle elma ağacı olamaz. Madem ki hurma çekirdeği, insanın seçimiyle etkilenir ve bazı durumları değil de bazılarını kabul eder, o halde insandaki öfke ve şehvet de böyledir. Biz, onların silinmesini ve tamamen ortadan kalkmasını istediğimiz halde buna asla gücümüz yetmez. Eğer onların uysallaştırılmasını, terbiye etmek suretiyle itaat edecek şekle sokulmasını istersek, buna gücümüz yeter. Şu da bir gerçektir ki, tabiatlar çeşitlidir. Bazıları tezden terbiyeyi kabul eder. Bazıları da geç kabul eder".[36]

İmam Gazzâlî'nin verdiği örnekten de anlaşılıyor ki, çevresel şartlar ve eğitim ancak çekirdekte potansiyel olarak var olanı geliştirebilmektedir. Potansiyel olarak kişide var olmayan herhangi bir kabiliyeti veya huyu ona kazandırmaya çalışmak hurma çekirdeğinden, elma üretmeye kalkmak gibi zor bir iştir.

Mevlânâ (v.1273)' da yaptığı birtakım temsili izahatla bu düşünceye yakın şeyler söylemektedir. Ona göre, bütün peygamberler, topraktan yaratılan ve içinde çok zengin bir cevher barındıran insanın bu potansiyel gücünü ortaya çıkarıp geliştirmek için gönderilmişlerdir. Onlar insanda var olan inanma duygusunu geliştirmek, zihin çalışmasını yönlendirmek için görevlendirilmişlerdir. Var olmayanı var etmek gibi bir görevleri yoktur. Eğitimin gücünü bu şekilde ortaya koyan Mevlana, verasetin ağırlığını da şu temsille anlatmaktadır: *"Musa gibi, kimsenin sütünü emmedik."* Bu misalle insanın süt emdiği ve huy edindiği kaynağa dikkat çekilmektedir.[37]

"Gerçekten istidatlar eşit olmadığı için huyun değişmesi hususunda, her insandan aynı sonuç alınamaz. Fakat terbiye yoluyla uzun yıllar yer etse de kişi birazcık olsun iyi ahlâka doğru adım atabilir." diyen Kınalızâde Ali Efendi de özellikle kötü huyların; eğitim ve terbiye yoluyla, tamamen olmasa bile, en azından zararlarının ve şerlerinin eksilip azalabileceğini belirtmektedir.[38]

Huy farklılıkları ve değişimleriyle ilgili yapılan bu son yorumla ilgili olarak İslam ahlâkiyatçıları Kur'an-ı Kerim'den bazı referanslar arama yoluna gitmişlerdir. Söz konusu referanslarla ilgili birkaç tane âyeti burada zikretmek mümkündür. Meselâ İsrâ suresinde geçen: *"De ki: Herkes kendi uyarına (hal ve mizacına) göre hareket ediyor! O halde yolca en doğru olanın kim olduğunu daha ziyade Rabbiniz bilir"*[39] şeklindeki ayetin üzerinde çokça durulmaktadır.

Bu âyette geçen *"şâkile"* kelimesinin; tabiat, adalet, din, huy, niyet, seciye, yaratılış ve benzeyen yol gibi anlamlara gelebileceğini belirten Hamdi Yazır, her-

[36] İmam Gazzâlî, a.g.e., VI, s. 138-139.

[37] Usta, Mustafa, a.g.e., s. 37.

[38] Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s. 41.

[39] İsrâ (17), 84.

kesin kendi hâl ve mizacına göre hareket edeceğinin kastedilmiş olabileceğini ifade etmektedir.[40] Bu izah tarzı, renk, dil ve kabile farklılığını bir zenginlik olarak değerlendiren[41]; insanda hayra ve şerre temayül potansiyelinin yaratılıştan var olduğunu belirten[42] ve özellikle hayra taalluk eden amellerle ilgili yolların birden çok olduğunu haber veren[43] Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu yaklaşıma uygunluk arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlerle bu düşünce desteklenmekle beraber, Peygamber Efendimizden nakledilen bir iki hadis-i şerif izafiyetçi görüşü savunanlarla menfi görüş taraftarlarınca farklı şekillerde yorumlanmıştır. Söz konusu hadislerde şu ifadeler geçmektedir:

"İnsanların kimi altın kimi gümüş madeni gibidir; sizin cahiliyetteki hayırlılarınız İslam devrinde dahi hayırlılarınızdır."[44]

"Bir dağın yerinden kalktığını işitirseniz, tasdik ediniz; fakat bir kişinin huyunu bıraktığını işitirseniz, tasdik etmeyiniz; çünkü çok sürmez, yine cibilli olan vasfına avdet eder."[45]

Huyların değişmezliğini savunanlar tarafından delil olarak sunulan bu hadislerle ilgili farklı görüşlerin tartışmasını sunan Kınalızâde, Râgıb el-Isfehânî'nin görüşünü şöylece aktarmaktadır: "Huyun değiştirilmesini kabul etmeyenler kuvvetin kendisine dikkat etmişlerdir. Kuvvetin aslına bakılınca 'huy değişmez' sözü doğrudur. Çünkü hurma çekirdeğinden insanın elma yetiştirmesine imkân yoktur. Değişimi mümkün gören, yani 'ahlâk değişebilir' diyenler ise kuvvetteki istidadın vücuda gelmesini veya ihmal ile bozulup boşa gitmesini nazar-ı itibara almıştır. Çünkü hurma çekirdeğinden terbiye ile bir hurma ağacı yetiştirilmesi mümkün olduğu gibi, ihmal ile terk edilip çürütülmesi, mahvedilmesi de mümkündür. Bu anlayışla 'huy değişir' hükmü doğrudur."[46]

Aslında huyların değişebileceğine dair nakledilen [Ahlâkınızı güzelleştiriniz], [Ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk ediniz] tarzındaki hadislerle, yukarıda naklettiğimiz, menfi görüş doğrultusunda ileri sürülen hadisler arasında herhangi bir çelişki yoktur. Her iki grup hadisin vurgulamak istediği manalar farklıdır. Nitekim Akseki bu iki farklı manayı şu şekilde ayırmaktadır: "Ahlâkın değişmezliğini vurgulayan hadisin işaret ettiği ahlâk, yaratılıştan var olan melekeler olması itibariyle, varlıkları zaruri ve tabii olan şeylerdir. Bu melekeler, insanın zati fıtratından ve asli tabiatından olduğu cihetle hem değişmez ve hem de izale edilmeleri imkânsızdır. Her insan birtakım duygu ve melekelerle yaratılır ki, onların değişmesi ve yok edilmesi

[40] Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst., ts. , V., s. 148.

[41] Hucurât (49), 13.

[42] İnsân (76), 4.

[43] Ankebût (29), 69.

[44] Ahmed b. Hanbel, *Müsned, II*, s. 539.

[45] Ahmed b. Hanbel, *Müsned, VI.*, s. 443.

[46] Kınalızâde, a.g.e., s. 40.

imkânsızdır. İnsan, insan olarak kaldıkça mutlaka o melekeler de kalıcıdır. Çünkü bu insanlığının gereklerindendir. İnsan bu melekelerin oluşum ve gelişim şekline göre iyi veyahut fena olur. Fakat yaratılıştan var olan bu melekelerin bir de davranışa dönüşen yönleri vardır. O melekeler üzerine bina olunan eserler vardır. Terbiye ve talim ile telkin ve harici etkiler, çevrenin etkisi ile söz konusu melekelerin aldığı birtakım şekiller vardır. Birtakım etkenlerin tesiri ile o melekelerin almış olduğu şekil, sonradan kazanılmış birtakım faziletler ve zafiyetler olacağına nazaran onlar değiştirilebilir. O sebeplerin ve etkenlerin giderilmesiyle onlar da yok olur. Ahlâkî faziletler veyahut zafiyetler adını verdiğimiz şeylerin esasları, yani onları doğuran hasletler ve kuvvetler beşerin tabiatında mevcuttur, saklıdır. Ve bunların izalesi imkânsızdır. İnsan hayatta bulundukça şehvet kuvveti ve gazaplanma kuvvetinden arınması mümkün müdür? Tabii ki değil; fakat talim ve terbiye ile bunları mutedil bir duruma dönüştürmek, bunları aklın kontrolünde bulundurmak elbette mümkündür ve gerçekçidir. Esasen yok etmek başka, değiştirmek başkadır. Hadis-i şerifte de ahlâkın değiştirilmesinin imkânsız olduğu değil, yok edilmesinin imkânsız olduğu beyan buyrulmaktadır. Öyle ise ahlâkı değiştirmek mümkündür, ama var olan ahlâkı yok etmek imkânsızdır".[47]

Huyları değiştirmenin mümkün olduğuna, fakat bazı hallerde kökünden değiştirmenin imkânsızlığına değinen Nurettin Topçu da çözüm yolu olarak benzer şeyler söylemektedir: "Kendi ruhsal yapımıza doğrudan tesir yapamazsak bile, hareketlerimizi değiştirmek suretiyle bizzat kendimize tesir yapmamız mümkün olur. Kendi hareketlerimiz, düşünce ve karakterimizi etkiler".[48]

Huy ve değişim konusunda özetle ifade etmek gerekiyor ki, gerçek anlamda huyu değiştirmek veya yok etmek imkânsızdır. Değişime ve eğitime tabi tutulan ise, "iyi huy" ve "kötü huy" diye ifade edilen ahlâktır, karakterdir, kişiliktir. Dolayısıyla iyi veya kötü huy denildiğinde nötr anlamdaki huyu değil, özellikle ahlâkî anlamak gerekir. Özellikle huy ve ahlâk arasındaki bu anlam farklılığını göz önünde bulundurmadan eğitimin gücü konusunda ileri sürülen değişik görüşleri temellendirmek mümkün değildir.

Genel kabul gören eğitim ve huyun karşılıklı etkileşimini savunan görüş çerçevesinde meseleye bakılınca huyların kazanılmasında ve değişmesinde eğitimin önemi kendini göstermektedir. Potansiyel olarak huyları farklı ölçülerde özünde barındıran insanın bu zenginlik kaynağının körelmemesi ve zararlı bir şekilde tezahür etmemesi için başvurulacak en önemli çare insan eğitimidir. Huyların yapısına uygun yöntemleri uygulayacak olan bir eğitim süreci insan eğitiminde bir problem olarak görülen huy sorununu aşmada en geçerli yol olarak görünmektedir.

b) Huy Problemini Aşmada Eğitim Yöntemleri

[47] Akseki, a.g.e., s. 19-20.

[48] Topçu, a.g.e., s. 120.

Eğitim, insan karakterinin oluşumunda, en az huy kadar etkili olan, temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir.[49] Karşılıklı etkileşim içinde karakterin oluşumunu sağlayan bu unsurların etkinlik şekli ve derecesi önemli ölçüde birbirine göre belirlenmektedir. Dolayısıyla eğitim sürecinde uygulanacak yöntemlerin tespitinde huyların çeşitleri ve tüm özelliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu konuda yapılabileceklerin ve yapılamayacakların bilinmesi; yapılması mümkün olan şeylerin de huyların farklı yapısına uygun bir şekilde sistematize edilmesi sonuç verici bir eğitimin önemli ve öncelikli şartlarındandır. Bu bakış açısından hareketle, eğitimcilere ışık tutacak bazı ilkeler sıralanabilir.

1- Yaratılış Farklılığına Dikkat

Muhatabını tanımak, bir eğitimci için belirleyeceği eğitim yöntemi açısından öncelikle atılması gereken adımdır. Bu kural huylar için de geçerlidir. Bu konu bize yaratılış farklılığının önemini göstermektedir. İnsanların bilgi ve idrak seviyelerini hesaba katmadan, ferdi farklılıkları dikkate almadan herkesten aynı anlayış ve tavırları beklemek gerçekleri hiçe saymak demektir.[50] Aslında her kişide iyi veya kötü olarak değerlendirebildiğimiz temayüller vardır; fakat bunların kuvveti ve derecesi her insanda bir değildir. Temayüllerin bir kısmı bazı insanlarda daha kuvvetli ve bazılarında daha zayıf olabilir.[51] Genelde kabul gören izafiyetçi görüş açısından bir insanın huylarının oluşumunda, özünde temayül olarak taşıdığı potansiyel yatkınlığın belirleyiciliğini dikkate aldığımızda, bu hususun önemi iyice anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, iyi huy ve kötü huy diye tanımladığımız ve sonradan oluşan bütün alışkanlıkların temelinde bireyde potansiyel olarak var olan temayüller belirleyicidir. Aslında bu potansiyel güçlerin diğer adı huylardır. Nötr durumdaki bu güçler, eğitim ve diğer çevre faktörlerinin yapılandırıcı etkisiyle adeta elektronların artı -eksi yüklenmesi gibi "iyi huy" veya "kötü huy" şeklinde tezahür etmektedirler. Bu anlamda gerek bireyde var olan herhangi bir kötü alışkanlığı gidermek için; gerekse ona herhangi bir iyi alışkanlık kazandırmak için temayül gerçeğinin dikkate alınması şarttır. Alışkanlıkların oluşumunda doğuştan gelen unsurların ve sonradan oluşan unsurların etki derecesinin bilinmesiyle insan eğitiminde ne kadar etkili olunabileceği büyük oranda önceden kestirilebilir. Eğitim bilimleriyle uğraşanlar yöntemler üretebilmek için bunu iyi tefrik etmelidirler.

Kişiye kazandırmak istediğimiz ahlâkî bir değer, alışkanlık veya yetenekle ilgili temayülün (huyun) muhatabımızda bulunup bulunmadığını ve ne ölçüde bulunduğunu öncelikle tespit etmeliyiz. Bu konuda çok değişik bireyi tanıma yöntemlerinden yararlanılabilir. Bu adım önceliklidir; çünkü söz konusu kazanımla ilgili temayüle sahip olmayan bir kişiye onu edindirmeye çalışmak İmam Gazzâlî'nin ifadesiyle, hurma çekirdeğinden elma üretmeye çalışmak gibi boş bir çabadır. Aynı ölçüyü kişide var olup değiştirmek istediğimiz kazanımlarla ilgili

[49] Gövsa, a.g.e., s. 312.

[50] Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya, 1988, s. 95.

[51] Kanad, a.g.e., s. 3.

olarak da dikkate almalıyız. Yani değiştirmek istediğimiz şeyin oluşumunda irsi unsurlarla sonradan oluşan unsurların payını tespit etmeden adım atmamalıyız. Genellikle kötü huy diye nitelendirilen bir alışkanlığın oluşumunda etkili olan unsurları belirledikten sonra neler yapabileceğimize daha sağlıklı kararlar verebiliriz.

Her şeyden önce şunu kabul etmek gerekir ki, kişinin yaratılıştan sahip olduğu ve irsî oluşuma dayalı herhangi bir temayülünü, potansiyel gücünü yok etmeye çalışmak beyhude bir çabadır. Bu unsurları yok edip atmak imkânsızdır; birey bunlarla beraber mezara kadar gidecektir. Eğitimin böyle bir görevi de yoktur. Eğitimcinin yapması gereken, bu temayülleri kanalize etmeye çalışmaktır. Zaten eğitimin önemli görevlerinden biri de bu değil midir?

Kötü huy olarak tezahür eden bütün temayüller, eğitim yoluyla kanalize edilerek, bireyde istenen iyi huyların yerleşmesine hizmet edebilirler. Her kusurun içinde bir meziyetin tohumunun gizli olduğu ve her meziyetin içinde de bir kusurun tohumunun gizli olduğu unutulmamalıdır. Cimrilik tutumluluğun, müsriflik de cömertliğin aşırılığa kaçmış halidir. İnatla sebat arasında olduğu kadar, güzel bir yükselme isteğiyle kötü bir başa geçme hırsı arasında birçok ilişki vardır. Meraklılık hem başkalarının sırrını öğrenme hırsı olabilir, hem de bilimsel merak haline gelebilir. Haşarılık dinamizme, ağırkanlılık da ılımlı hareket edişe dönüşebilir.[52] Çünkü birbirine zıt bu özelliklerin kendisinden beslendiği irsi alt yapı aynı kaynaktır. İyi bir araştırma yapıldığı takdirde, birinde "kötü huy" olarak, diğerinde "iyi huy" şeklinde tezahür eden şeylerin aynı irsî temayülün sonucu olduğu görülebilir. Kiminde güçlü bir ticaretçi kişiliğe, kiminde iflah olmaz bir hırsızlık huyuna dönüşen temayülün, aslında aynı mülk edinme arzusunun farklı şekillerde tezahür etmiş şekilleri olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Bir başka ifadeyle hırsızlık, mülk edinme temayülünün terbiye edilmemiş halinin sonucudur da diyebiliriz. Bu anlamda el-Icî'ye atfedilen şu söz manidardır: *"Her rezilet, mukabili olan bir faziletle giderilebilir."*[53] Fazilete dönüşü gerçekleştirecek olan da büyük ölçüde eğitimdir.

Kişinin fıtratında var olan eğilimleri kanalize edebileceğine inandığımız eğitimin, bu temayülleri tamamen ortadan kaldıramayacağını ve böyle bir görevinin de olmadığını özellikle belirtmek gerekir. Zaten insanlar da tabiatlarında saklı bu temayüllerden dolayı herhangi bir sorumluluğun muhatabı değildirler. Bu yönlerden insanları sorumlu tutmak veya eğitim yoluyla insanların bu türden herhangi bir yapısına müdahaleye kalkışmak insanların renklerini, ana dillerini değiştirme çabasına benzer. Dolayısıyla yapacağınız eğitimin şekli ne olursa olsun, bütün insanları iyi bir yönetici, iyi bir öğretmen, iyi bir asker, iyi bir tüccar vs. yapamayız. Ancak, fıtratında ilgili alanlara müsait temayüller bulunanları o alanlarda eğitebilirsiniz. Bunun için de muhatabınızı doğru bir şekilde tanımamız gerekir. Eğitmeye çalıştığımız kişiyi, olaylara onun penceresinden bakarak, doğru bir şekilde tanırsak

[52] Berge, Andre, *Çocuktaki Kötü Huylar ve Düzeltilmesi*, (Çev: Nazife Müren), İst., 1971.s. 143.

[53] Çağıncı, a.g.e., s. 14.

ve ondan edindiğimiz intibaı da kendisine doğru bir şekilde aktarabilirsek bu kişinin kalesine girmeyi başarmış oluruz. Bundan sonrası, kale içinde onu da kendi yanımıza alarak yapacağımız birtakım düzeltmelerdir. Artık kalenin içinde olduğumuz için oklarımızın hedefine varması ihtimali daha yüksek olacaktır.

2- İyi Huyları Beslemek

İnsan yapı itibariyle birtakım huylar edinmeye meyyal hatta mecbur bir yaratılışa sahiptir. Diğer bir ifadeyle insan fitraten inanmaya, sığınmaya, düşünmeye olduğu kadar birtakım iyi veya kötü huylar edinmeye de eğilimlidir. İnsan tabiatı bu konuda boşluk kabul etmez. Burada huy kavramının ahlâk anlamında kullanıldığını unutmamak gerekir. Doğru ve gerçekçi bir yöne kanalize edilmeyen inanma ve düşünme meylinde nasıl ki birtakım sapmalar olmaktaysa, aynı şekilde huy edinmeye meyyal insanın bu eğilimi de kendi haline bırakıldığında bu hususta bazı sıkıntıların doğması kaçınılmazdır. Eğitimde "icabi metod" dediğimiz bu konuda, Kur'an-ı Kerim'den öğreneceğimiz çok hayati ilkeler mevcuttur. Kur'an, önce doğruları, müspet olanları ve insan fitratına uygun olan yolları göstermektedir. Daha sonra da, insanları uyarmak ve sapma kavşaklarını kendilerine göstermek için ikazlarda bulunmaktadır.[54] İnsanlara iyi huylar kazandırmak, onları kötü huylardan korumanın en sağlıklı yöntemidir. Bu bir anlamda koruyucu hekimliğe benzemektedir. İmam Şafii'ye atfedilen bir sözde belirtildiği gibi "Biz iyi şeylerle meşgul olmazsak, şeytan bizi kötülüklerle meşgul etmeye başlar!"

İyi huylar edinmede somut yöntemlerden bahseden İmam Gazzâlî çalışmaktan ve anmaktan bahsetmektedir: "Nefsi, ahlâkın gerektirdiği hareket ve fiillere alıştırmak gerekir. Mesela cömertlik ahlâkını kendisinde huy olarak yerleştirmek isteyen bir kimse, nefsini cömertlik fiilini âdet haline getirmeye zoraki bir şekilde alıştırmalıdır. Sürekli bir şekilde nefsinden malın verilmesini talep ederek zoraki bir şekilde bunu nefsine kabul ettirmelidir. Bu hususta nefsiyle mücadele etmelidir. Ta ki bu durum, nefis için tabiileşip kolay hale gelinceye kadar... Böylece nefis, cömertlik vasfını kazanmış olacaktır."[55]

Bu yöntemi eğitimin müsbet yanı olarak değerlendiren Fikret Kanad, insanlarda farklı dozlarda temayül şeklinde varolan meyillerden gelişmesini istediğimizi özellikle çocukluk yaşından itibaren sık sık yaptırarak yerleştirebileceğimizi belirtmektedir.[56] Burada zamanlamanın önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle herhangi bir huy veya alışkanlık henüz kendisinde kemikleşmemiş olan çocuğa davranış şeklinde yaptıracağımız şeyler zamanla kendisinde birer ahlâk olarak yerleşecektir.

Bu arada şu hususu da özellikle vurgulamak gerekir ki, insana kazandırılan iyi huyların yerleşip kökleşmesi ve her an karşılaşılması muhtemel herhangi bir

[54] Özbek, Abdullah, *Kur'an'da Tevhid Eğitimi*, İst., 1996, s. 103 v.d.

[55] İmam Gazzâlî, a.g.e., s. 143.

[56] Kanad, a.g.e., s. 3-4.

sarsıcı etkiye mukavemet edebilmesi için bu huyların sürekli olarak beslenmesi gerekir. Bu da eğitimde sürekliliği gündeme getirmektedir. Atasözünde belirtildiği gibi, "Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur." Eğer sürekli bir eğitimle iyi huylar desteklenip gelişmezse zamanla bu güzelliklerin yerini istenmeyen çirkinliklerin alması mukadderdir.

3- Kötü Huyları Kaynağından Çözmek

Alınan onca tedbire rağmen değişik sebeplerden dolayı toplum içinde kötü huy olarak değerlendirilen bazı alışkanlıklar edinen insanların varlığı bir gerçektir. İnsan eğitiminde önemli problemlere neden olan bu tür kötü alışkanlıkları gidermek için de bunların neden kaynaklandığını tespit etmek önemli ve önceliklidir. Çünkü kötü huyların kendisinden beslendiği mekanizma çözümlenmediği müddetçe bu huylar varlıklarını sürdürmeye devam ederler. Meselâ bazı kötü huylar işlerin ters gitmesi, ihtiyaçların doyurulmaması veya bir başkasıyla yaşanan herhangi bir kötü olay gibi arızi sebeplerden kaynaklanabilir. Bu tür huysuzluklar geçicidir. Ancak bazıları ise sürekli ve derin psikolojik sebeplere dayanmaktadır.[57] Örneğin insan psikolojisini zedeleyen herhangi bir hastalık veya travma kişide birçok kötü huyun oluşmasına yol açabilir. Kötü huya sebep olan ve bireyin iç dünyasından kaynaklanan söz konusu derin sebepleri iyi tahlil edip; onları anlamak gerekir. Eğitimcinin görevi değişik sebeplerden kaynaklanan bu kötü huyların derin bir çatışmanın tezahürü olduğunu unutmadan bu tezahürleri düzeltme yoluna gitmektir.

Diğer yandan kötü huy şeklinde tezahür eden iç temayülün haddizatında zararlı bir temayül olmadığını, bireyin kişiliğini oluşturan önemli bir dinamik olduğunu hatırdan çıkartmamalıyız. Ve müdahalemizi öyle bir şekilde yapmalıyız ki bireyde var olan söz konusu temayül asla körelmesin ve zedelenmesin. Sadece zararlı huya dönüşünü engellemeye çalışmalıyız. Bunun da en makul yolu dönüştürme ve kanalize etme yoludur. Mesela kendine ait olan varlıklarıyla ilgili sahiplik temayülünden doğan cimriliği tutumlu olmaya; kendini ispatlama gibi temayüllerden doğan müsrifliği cömertliğe; inatçılığı sebata; meraklılıktan doğan başkalarının sırrını öğrenme hırsını bilimsel alanlarla ilgili meraka dönüştürerek hoş olmayan bazı durumlardan birtakım faziletlere geçiş pekâlâ mümkündür. Ama bu yöntemin yerine, kişide var olan temayülleri, sebeplerini anlamadan baskı altına almaya, yok etmeye çalışmak ileride önü alınamaz kişilik bozukluklarına ve dengesizliklere sebep olabilir.[58] Şiddet ve baskı yoluyla kişide var olan temayülleri baskı altına almanın zararlarına değinen İbn Haldûn'a göre, eğer bir öğrenci eza ve cefa altında yetişirse eziklik onu pençesi altına alır, baskı altında tutarak ruhi yeteneklerinin gelişmesine engel olur. Cesaret ve girişkenliğini yok eder. Böylece o kimseyi tembelliğe sürükler. Kişi bu durumdan yakasını kurtarmak için adam aldatma ve

[57] Başaran, a.g.e., s. 132.

[58] Berge, a.g.e., s. 11.

atlatmanın yollarını öğrenir. Netice itibariyle bu hal onun ahlâkî haline gelir. Kendisindeki insani faziletler bozulur ve kişi dumura uğrar.[59]

4- Aktif Eğitim Yöntemleri

Aktif bir eğitim gerçekleştirebilmek için kişinin iradesini kuvvetlendirmeye çalışmak, özgüvenini pekiştirmek, onu eğitimciyle müttefik duruma getirmeye çalışmak ve kesinlikle onda karşıtlık ruhunu alevlendirmemek gerekir.[60] Böylece müptelası olduğu herhangi bir kötü alışkanlıktan vazgeçirmek istediğimiz muhatabımızda söz konusu huyun kötü olduğu düşüncesini ve duygusunu uyandırmış oluruz. Bir diğer ifadeyle buldurma ve keşfettirme yöntemiyle o huydaki zararları kendisinin iç âleminde hissetmesini sağlamış oluruz. İnsanın bazı duyguları ve hassasiyetleri, bu konuda eğitimciye ve eğitilene önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu hususla ilgili, büyük eğitimci Hz. Muhammed (sav)'in ibretâmiz uygulamalarından birini örnek olarak verebiliriz. Rivayete göre, zina etmek arzusunda olan bir delikanlıyı bu arzusundan vazgeçirmesi için Peygamber Efendimiz'e getirirler. Peygamberimiz bu delikanlıya herhangi bir nasihatta bulunmadan önce aralarında şöyle bir diyalog geçmektedir:

- Herhangi bir insanın senin yakın akrabalarınla gerçekleştirmeyi düşündüğün fiili işlemesine razı olur musun?

- Hayır, asla!

- O halde başkası da senin onun yakınlarıyla böyle bir fiili işlemene razı olmaz.

Aralarında geçen bu konuşmadan sonra Peygamberimiz delikanlıya dua ederek onu salıverir. Ve bu genç iç âleminde doğan muhalefet duygusuyla yapmayı düşlediği söz konusu fiilden vazgeçerek hayatına devam eder.[61]

Burada dikkatimizi çeken husus Peygamber Efendimizin, zinanın çirkin bir fiil olduğuna dair herhangi bir açıklama yapmadan, bu fiilin çirkinliğini, yanlışlığını bir yönünden hareketle o gence keşfettirmesidir.[62] Verdiğimiz bu örnek son yıllarda üzerinde durulan empatik yaklaşıma da güzel bir örnek teşkil etmektedir. Peygamberimiz söz konusu delikanlıya sorduğu sorularla bu kişinin kendisini başkasının yerine koymasını ve onu, yapmayı düşündüğü fiilden vazgeçmesini sağlamış oluyor.

Kişinin imkânları göz önünde bulundurulmalı, diğer yandan imkânları arttırılmaya çalışılmalıdır. Özellikle çocukların kendi dışındaki şeylere ilgi duyması sağlanmalı, yavaş yavaş kendi dışına çıkmaya alıştırılmalıdırlar. Bu konuda herhangi bir engelin güvenini sarsmamasına dikkat edilmelidir.[63] Öğrenciye söz konusu

[59] İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, ts. , byy., s. 1300.

[60] Berge, a.g.e., s. 54 vd.

[61] Ahmed b. Hanbel, V, s. 256.

[62] Özbek, a.g.e., s. 218.

[63] Berge, a.g.e., s. 139; Başaran, a.g.e., s. 132.

özgüveni kazandırmak ve kendini aşmasını sağlamak açısından A. Fuat Başgil'in şu önerileri dikkate değerdir: "Terbiye ve nefis mücadelesi, değişmez kötü huyların, kötü istidat ve temayüllerin zinciridir. Özellikle, dini terbiyenin ve Allah sevgisinin huy ve ahlâk üzerindeki paha biçilmez tesirine, tecrübe ve müşahedelerim arttıkça daha kuvvetle inanıyorum. Allah duyarlılığından ve sevgisinden uzak bir terbiye yalnız fayda ve menfaat düşüncesine dayanır. Fakat din terbiyesi hasbi ve ulvidir. Bu terbiye insanı yükseltir, iyiliği ve adaleti hiçbir menfaat düşüncesine saplanmadan sevdirir".[64] Başgil'in dikkat çektiği diğer yöntemler de spor ve müziktir: "Spor, özellikle mizaca bağlı huylar için hijyendir. Spor organik mekanizma vasıtasıyla ruh ve karakter üzerinde çok müessir rol oynayan mühim bir ruhî terbiye usulüdür. Sporun bu faydasını koruması için okullarda notlu ve imtihanlı bir ders, bir vazife bir meslek ve mecburi bir çalışma halini almaması aynı zamanda ölçülü ve mutedil bir hareket olması gerekir.

Mizaca bağlı huylar üzerinde, spordan başka musiki ile lisan temrinleri ve inceliklerinin mühim tesirleri vardır. Karakter terbiyesi bahsinde tarihte ün salmış olan eski Atinalılar da gençlerin tahsil ve terbiyesi, jimnastik, musiki, lisan temrinleri ve belagat müsabakalarından oluşuyordu."[65]

Başgil'in bahsettiği yöntemler hem kötü huylara meyli engelleyici olmaları, hem de kötü huylardan kurtulmak için ihtiyaç duyulan ruhî ve bedeni dinamizmi kazanmak açısından üzerinde önemle durulması gereken hususlardır.

Kısacası kötü huylar karşısında öncelikle yapılması gereken şey onların oluşumunu engellemektir. Her şeye rağmen oluştuğu takdirde de kaynaklandığı iç temayülü iyi huylarla besleyerek kanalize etmek ve dış sebepleri de izale etmeye çalışmak gerekir. Kötü huyları kesinlikle herhangi bir eşyaya bulaşmış bir lekeyi çıkarmaya çalışmak gibi düşünmemelidir. Eğitim sürecinde muhatabımızı bizimle işbirliği yapacak şekilde aktif hale getirmek gerekir. Vücuda sirayet eden mikroplarla mücadele etmek için vücudun geliştirdiği savunma mekanizmasını, kötü huy müptelasında bu huylarına karşı geliştirmek eğitimimizin başarısında en önemli dayanağımızdır. Kısaca kötü huyların izalesinde eğitimin ve eğitimcinin katkısı kadar eğitilenin katkısı da önemlidir ve belirleyicidir.

5- Zamanlama

Zamanında müdahale etmek de kötü huyların izalesinde önemlidir. Öncelikle alışkanlıkları kemikleşmeden önce, çocuk yaşta insan eğitimine önem vermek, sonra da çevre şartlarıyla oluşan birtakım kötü huyları da çok fazla yerleşmeden gidermeye çalışmak önemli neticeler doğuracak hamlelerdir. Bu arada alternatiflerini getirmek suretiyle gelişmesine engel olduğumuz kötü huyların

[64] Başgil, a.g.e., s. 51.

[65] Başgil, a.g.e., s. 47.

işlenmesine uzun süre engel olarak, işlemeyen bir uzvun zamanla zayıflaması gibi, o temayülün de zamanla öylece zayıflamasını sağlamış oluruz.[66]

SONUÇ

Huy salt anlamda yaratılıştan sahip olunan maddi ve manevi genlerden oluşan psikolojik eğilimleri ifade etmektedir. Çevre ve eğitim gibi dış unsurlarla kıvama eren, "iyi" veya "kötü" değer yargılarından biriyle yüklenmiş hali de ahlâk şeklinde tarif edilebilir. Huylar insan hayatının bütün yönlerinde belirleyici olan unsurlardır.

Potansiyel ve eğilim olarak insanlarda değişik şekillerde var olan huyların oluşumunda doğuştan gelen unsurlar ve sonradan kişiyi çevreleyen unsurlar etkili olmaktadır. Doğuştan gelen unsurlardan kastedilen şey, insanın genetik olarak taşıdığı ve âdeta onun hamurunu oluşturan unsurlardır. Sonradan oluşan unsurlar ise, kişinin hayata gözlerini açar açmaz muhatap olmaya başladığı her türlü çevresel etkenlerdir. Bu etkenlerin alanı, doğal çevreden her türlü sosyal çevreye kadar, geniş bir sahayı kapsamaktadır. Huyun anlam alanı ve huyların oluşumu konusunda eğitimciler ve ahlâk felsefecileri arasında yaşanan tartışmaların temeli huya yüklenen anlam ve misyonla ilgili olmuştur. Huyu, kişinin psikolojik eğilimleri ve fizyonomik yapısının tezahürü olarak değerlendirenlere göre, huy insanın ahlâk, karakter ve kişilik oluşumunda eğitim ve çevre gibi etkenlerin tesirini kanalize eden, âdeta özelleştiren bir belirleyicidir. Bu anlamda huylar özellikle eğitimde birer zenginlik kaynağıdır. Huyu, ahlâk karakter ve kişilik gibi kavramlarla aynı anlamda kullananlara göre ise; huy, değer eksenli bir anlayışla ele alınmaktadır. Onlara göre iyi huy veya kötü huy vardır. Eğitimin amacı iyi huyları oluşturmak ve geliştirmek, kötü huyları ise ıslah etmeye çalışmaktır.

Huy kavramının yukarıda özetlenen farklı kullanımları dikkate alınarak eğitim ve huy ilişkisinin analiz edildiği bu çalışmada özellikle ahlâk eğitimi açısından yol gösterici bazı sonuçlara varılmıştır. Bu sonuçları maddeler halinde vermek mümkündür.

1. İnsanda dengeli bir kişilik oluşturma, ferdin içinde yaşayacağı her türlü çevreye intibakını sağlama, aynı zamanda çevreyi de düzenleme gibi amaçları olan eğitimin önemli problemlerinden biri de insanların değişik huylara sahip olmalarıdır.

2. Birçok gözlem ve ilmi verilerle ortaya konduğu gibi, veraset ve eğitim karşılıklı etkileşim içerisinde insanın huyları üzerinde etkili olmaktadırlar.

3. Eğitim ancak kişinin fıtraten sahip olduğu temayülleri geliştirip şekillendirilebilir. Dolayısıyla bir insanın fıtratının derinliklerinde temayül olarak bulunmayan herhangi bir huyu eğitim yoluyla o kişiye kazandırmak mümkün değildir. Aynı şekilde insanda var olan herhangi fıtrî bir temayülden eğitim yoluyla iyi bir huy oluşturulması mümkün olduğu gibi; eğitimsizlik veya kötülükleri telkin eden bir

[66] Kanad, a.g.e., s. 5.

eğitim ve çevre aracılığıyla aynı eğilimden kötü bir huyun teşekkülü de mümkündür. Başka bir ifadeyle iyi huyluluk ya da kötü huyluluk doğuştan değildir. İnsan doğuştan ne iyi huyludur, ne de kötü huyludur. Doğuştan olan sadece bu huylara dönüşebilecek temayüller şeklindeki altyapıdır, hamurdur. Bu alt yapıyı ve hamuru şekillendiren fıtrî yapıya bağlı olmak kaydıyla eğitim ve çevredir.

4. İnsanların değişik huylar edinmeye müsait olması eğitime birtakım sınırlılıklar getirdiği gibi, eğitimin gerçekleştirmek istediği bazı hedefleri açısından da birer zenginlik kaynağıdır. Özellikle toplumsal gelişmeyi ve ahengi sağlamak için o topulumu oluşturan fertlerin değişik yükümlülükleri üstlenebilecek niteliklere sahip olmaları gerekir. Bazıları idareci, bazıları eğitimci, bazıları ekonomist, bazıları sanatçı vs. bir toplumun ihtiyaç duyacağı her türlü role uygun insanların varlığı toplumsal hayatın vazgeçilmez koşullarındandır. Toplumsal düzenin bu ihtiyaçlarını giderecek elemanları yetiştirecek olan, seçimlerinde onlara yol gösterecek en önemli belirleyici insanların eğilimleri ve huyları olacaktır. Çünkü her insanın fıtraten yatkın olduğu ve başarabileceği belirli alanlar vardır. Bireyin bu eğilimlerini dikkate almayan ve ona göre alan tespiti yapmayan bir eğitimin çabaları büyük ölçüde beyhudedir. Ama eğer insanların eğilimlerine ve huylarına bakılarak bir seçim yapılır ve insanlar huylarına uygun alanlarda eğitime tabi tutulurlarsa, bu da alanında başarılı insanların yetiştirilmesine ve eğitim çabalarının boşa gitmemesine sebep olacaktır.

5. Huy problemini eğitim açısından bir problem olmaktan çıkarıp imkânlar manzumesi haline getirmek için her şeyden önce huyları menşe'leri açısından yeterli bir şekilde tanımlamak gerekir.

6. Psikolojik anlamda huysuz kalması mümkün olmayan insanın bu fıtrî temayülünü artı değerle yükleyerek iyi ahlâkın oluşumunu sağlamak gerekir. Çevrenin veya kötü eğitimin etkisiyle oluşan kötü ahlâkı gidermeye çalışırken öncelikle bu huyun kaynağını tespit ederek, söz konusu huyu doğuran mekanizma ıslah edilmeye çalışılmalıdır. Bu konuda eğitilenin de en az eğitici kadar psikolojik olarak aktif hâle getirilmeye, motive edilmeye çalışılması gerekir. İnsanda değişme arzusunu uyandırmak, değişimi büyük oranda gerçekleştirmek demektir. Kötü ahlâkından vazgeçmeyi içten istemeyen bir kişiye hiç bir yöntem etki etmez.

Özetle, eğitimin huy problemi karşısındaki imkânları ve sınırlılıkları huyların alt yapısını içinde barındıran fıtrata tabidir. Dolayısıyla eğitimin bu konudaki başarısı fıtratı dikkate aldığı ölçüdedir. fıtrî eğitim ahlâk eğitiminin en başarılı ve verimli yoludur denilebilir.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, ts.
Akseki, A. Hamdi, *Ahlâk Dersleri,* 2. Bas., İst., 1968.
Aleattin, İbrahim, *Çocuk Ruhu,* İst., 1929.
Aytaç, Kemal, *Avrupa Eğitim Tarihi,* Ank., 1972.
Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi,* 5. bas., Ankara, 1998.

Başgil, A. Fuad, Gençlerle Başbaşa Karakter Terbiyesi Üzerinde Küçük Etüd, 12. bas., İst., 1977.

Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İst., 1990.

Bayraklı, Bayraktar, Kur'an'da Değişim Gelişme ve Kalite Kavramları, İst, 1999.

Berge, Andre, *Çocuktaki Kötü Huylar ve Düzeltilmesi*, (Çev: Nazife Müren), İst., 1971.

Bilgin, Beyza, Selçuk; Mualla, *Din Öğretimi*, Ankara, 1991.

Binbaşıoğlu, Cavit, *Eğitime Giriş*, Ankara, 1988.

Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 6. bas., Ankara, 1996.

Carrel, Alexis, *İnsan Denen Meçhul*, 1. bas., İst., 1997.

Çağrıcı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İst., 1989.

Dodurgalı, Abdurrahman, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, İstanbul, 1999.

....., *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, İst., 1995.

....., "Kur'an'a Göre Eğitimin Gücü", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3. sayı, İstanbul, 1996.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst., ts.

Erdem, Hüsameddin, Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, Konya, 1996.

Fârâbî, *es-Siyâsetü'l-Medeniyye*, (Çev: M. Aydın ve Arkadaşları), İst., 1980.

Gazzâlî, *İhyau Ulumi'd-Din* (Çev: Ali Arslan), İst., 1979.

Gövsa, İbrahim, Aleattin, *Çocuk Psikolojisi*, 1. bas., İst., 1940.

Gülçür, Musa Kâzım, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, İzmir, 1994.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arabi*, Beyrut, ts.

İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, (Çev: A. Kadir Şener ve arkadaşları), ts.

Kanad, H. Fikret, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, istanbul, 1969.

....., *Kısaltılmış Pedagoji* İst., 1977.

Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunün*, (Yayına Haz: Şerafettin Yeltkaya, Rifat Bilge), 2. bas., İst., 1971.

Kerschensteiner, G, *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, (Çev: H. Fikret Kanad), Ankara, 1977.

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alai*, (Yay haz: Hüseyin Algül), ts.,byy.

Köknel, Özcan, *Kişilik*, İst., 1982.

Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İst., 1988.

....., *Felsefi Antropoloji*, İst., 1971.

Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya, 1988.

....., *Kur'an'da Tevhid Eğitimi*, İst., 1996.

Özgü, Halis, *Şahsiyet*, İst., 1963.

TDK, *Türkçe Sözlük*, Ank., 1969.

Topçu, Nurettin, *Psikoloji*, 4. bas., İst., ts.

Usta, Mustafa, Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın Eğitim Görüşü, İst., 1995.

Uysal, Veysel, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İst., 1996.

Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, İst., 1989.

ez-Zebidî, Muhammed, Murteza, *Tâcu'l-Arûs*, 1. bas, Beyrut, ts.

Özet

EĞİTİMİN İMKÂNI VE SINIRLILIKLARI AÇISINDAN HUY PROBLEMİ

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Batar

Huy ve eğitim ilişkisinin incelendiği bu çalışmada öncelikle huy kavramının mahiyeti üzerinde durulmuştur. Ayrıca eğitimin imkânı ve sınırlılıkları açısından insanların farklı huylara sahip olmalarının etkisi analiz edilmiştir. Bu kapsamda huyların değişip değişmeyeceği, huyların değişimi ve oluşumu konusunda eğitimin etkisi etraflıca tahlil edilmeye çalışılmıştır. Ele alınan konularla ilgili olarak, eğitimcilerin ve ahlâkçıların görüşleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Son olarak sağlıklı huy oluşumu için takip edilmesi gereken eğitim yöntemleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Huy, ahlâk, eğitim.

Abstract

Temperament Problem of in Terms of Education Opportunities and Limitations

It is focused on nature of the concept of habit in this study that relationship of temperament and education is examined. Moreover, in terms of education opportunities and limitations the effect that people have different temperaments is analyzed. In this context, whether temperaments will change or not and the effect of education about the change and formation of temperaments are tried to be analyzed thoroughly. Regarding issues taken up, views of aducators and moralists are given in a comparative way. Finally it is focused on training methods that must be followed for healty habit formation.

Key words: Temperament, moral, education.

مشكلة الطبيعة البشرية من ناحية امكانات وحدود التربية

وقفنا في بحثنا هذا الذي يتناول موضوع العلاقة بين التربية والطبيعة اولا عند بيان ماهية مصطلح الطبيعة. من ناحية أخرى قمنا بتحليل تأثير الطبائع المختلفة التي يتصف بها الانسان من ناحية امكانات وحدود التربية. وفي هذا الاطار قمنا بتحليل تفصيلي لمواضيع تغير وعدم تغير الطبائع لدى الإنسان وتكون الطبائع وتغيرها ومدى تأثير التربية في ذلك. كما قمنا بمقارنة آراء رجال التربية ورجال الاخلاق حول المواضيع التي تناولناها في هذا البحث. وفي النهاية وقفنا عند مناهج التربية الواجبة متابعتها في سبيل خلق طبيعة سليمة لدى الإنسان.

الاصطلاحات: الطبيعة، والخلق، والتربية